

ვეფხისტყაოსნის პერსონაჟები

მდიდარია და მრავალფეროვანი ვეფხისტყაოსნის პერსონაჟთა წრე. რუსთველს სამოქმედო ასპარეზზე გამოჰყავს სხვადასხვა სოციალური რანგის, სხვადასხვა სახელმწიფოებრივი ქვეშევრდომობის, სხვადასხვა ტომობრივი წარმოშობისა და სხვადასხვა ხასიათის გმირები, ქალები და კაცები. პოემის სიუჟეტი მკაფიოდ განსაზღვრავს ავტორის ჩანაფიქრს თითოეული პერსონაჟის ადამიანურ რაობასა და სოციალურ თვისებებზე. რუსთველის ყურადღების საგანია ადამიანი მთელი თავისი შინაგანი ფსიქოლოგიური ბუნების სირთულით და ამქვეყნიური საზოგადოებრივი ცხოვრების დანიშნულების ნაირსახეობით. ვეფხისტყაოსნის მოქმედება გაშლილია დიდ გეოგრაფიულ არეზე, პოემის მოქმედ პირებად გამოყვანილი არიან, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სხვადასხვა ქვეყნის წარმომადგენლები და სხვადასხვა ინდივიდუალობის პერსონაჟები. ამისდა მიუხედავად, რუსთველი უაღრესად ეროვნული პოეტი-მოაზროვნეა. კარგად ამბობდა თეიმურაზ ბატონიშვილი, ვეფხისტყაოსანი „ქართულსა ხარაქტერსა ზედა არს შეწყობილი“. აკადემიკოს ი. ჯავახიშვილის სიტყვით, „შოთა რუსთაველის გმირებში ქართველის გული ძგერს, მის გმირებს მაშინდელი საქართველოს საკითხები აღელვებს“¹. რუსთველის პერსონაჟები XI—XII საუკუნეების ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების ნიადაგზე აღმოცენებული ცოცხალი სახეებია.

ვეფხისტყაოსნის პერსონაჟების საკითხს საინტერესო ნარკვევები უძღვნეს აკაკი წერეთელმა² და ილია ჭავჭავაძემ³. აკაკის მოსაზრებით, „ვეფხისტყაოსანში დასახელებული ქვეყნები

¹ ქართული ენისა და მწერლობის ისტორიის საკითხები, თბ., 1955, გვ. 19.

² სამი ლექცია ვეფხისტყაოსანზე, „კრებული“, V, 1898, განყ. 1, გვ. 11—31; იქვე, VI, 1898, განყ. 1, გვ. 19—56; რამდენიმე სიტყვა ბატ. ილია ჭავჭავაძის საპასუხოდ ვეფხისტყაოსნის გამო, „კრებული“, V, 1890, განყ. II, გვ. 1—18; აგრეთვე, აკაკი წერეთელი, თხზულებანი შვიდ ტომად, ტომი VI, ლევან ასათიანის რედაქტორობით, თბ., 1957, გვ. 39—69, 87—95.

³ აკაკი წერეთელი და მისი ვეფხისტყაოსანი, ილია ჭავჭავაძის ნაწერების კრებული, IV, თბ., 1927, გვ. 183—198.

მხოლოდ გადარქმეული საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებია; ხალხიც ქართველთა ტომია და პოემის გმირებიც მათი წარმომადგენელი; ამას იმათი ზნე, ჩვეულება, თვისება და ცხოვრების წესწყობილება გვიმტკიცებს“. რუსთველს სურდაო, ამბობს აკაკი, „დაეხატა მთელი საქართველოს სურათი და გამოეყვანა მისი საიდეალო გმირი როგორც მამაკაცის, ისე დედაკაცისა“. რამდენადაც ქართველთა ტომები სხვადასხვა ბუნებისა და ხასიათისანია, პოეტმა „საჭიროთ დაინახა ერთი გმირის მაგიერ აეღო სამი, გადაეკავშირებია ერთმანეთთან, ერთიმეორით შეევესო და ისე წარმოედგინა ჩვენთვის. ამ აზრით იმან აიყვანა ამერიდან ტარიელი, იმერიდან ავთანდილი და შავი ზღვის პირიდან ფრიდონი, და მათი შეერთებით დაგვიხატა ერთი სრული გმირი მთელი საქართველოსა“. პოემის ქალთა პერსონაჟის თაობაზე აკაკი შენიშნავს: „რაც აქ კაცების შესახებ ვთქვით და დავინახეთ, იგივე ითქმის ქალების შესახებაც“. სახელდობრ, ნესტანი „ამერთა ქალია“, თინათინი „იმერთა“ „ერთი მათგანი (ე.ი. ნესტან-დარეჯანი) ძალიან ემსგავსება ხასიათებით ტარიელს და მეორე (ე. ი. თინათინი) ავთანდილსო“. აკაკის დასკვნით, „ვეფხისტყაოსანში გამოხატული ტიპები, როგორც კაცები, ისე ქალები, ნამდვილი ქართველები არიან, სხვადასხვა კუთხეებიდან აღებული“.

აკაკი წერეთელმა დაძლია ისტორიულ-ალეგორიული ინტერპრეტაციის თვალსაზრისი, პოემის გმირები მან წარმოიდგინა ინდივიდუალიზებული ხასიათის მქონე პერსონაჟებად, სცადა ზოგად ქართველის ცნების ეთნიკურ ნიადაგზე დანაწევრება და რუსთველის ძირითად პერსონაჟთა ტიპური ბუნების გარკვევა⁴.

აკაკი წერეთელი შემდეგაც დაუბრუნდა ამ პრობლემას. მშვენიერი, მაგრამ უზომო განსაცდელში ჩავარდნილი ნესტანი პოეტმა წარმოიდგინა თავისი მრავალტანჯული სამშობლოს სიმბოლოდ. ასე ალაპარაკებს აკაკი რუსთველს „სიზმარში“⁵: „დედა-ღვთისა არ გასწირავს „მის წილხვედრს“ და გამოიხსნის. აი ეს გავითვალისწინე მე და... თვით საქართველო გამოვხატე ნესტან-დარეჯანად“. აკაკის სწამდა, რომ ისე შეიძლებოდა მისი სამშობლოს განთავისუფლება, როგორც მოხერხდა ნესტანის გამოხსნა ქაჯთა ტყვეობიდან. ამისათვის საჭიროა ისეთი ძმური შეკავშირება და რაინდული თავგამოდება, რაც გამოიჩინესო ვეფხისტყაოსნის სახელოვანმა გმირებმა. აკაკი განმარ-

⁴ აკაკი წერეთლის შეხედულებანი არსებითად გაიზიარა დ. კარიჭაშვილმა. ის ამბობს: „ჩვენ სრულებით ვეთანხმებით ბ-ნს აკაკი წერეთელს, მხოლოდ ეს უნდა ითქვას, რომ პოეტს განგებ კი არ დაუხატავს თავის გმირებით ეთნოგრაფიული წარმომადგენლები ჩვენის ხალხისა, არამედ ეს მომხდარა თავის თავად, პოეტის უნებურად“ (ვეფხისტყაოსნის 1903 წლის გამოცემის წინასიტყვაობა, გვ. XXV).

⁵ აკაკი წერეთელი, თხზულებათა სრული კრებული, XIV, თბ., 1961, გვ. 551—555.

ტავს: „ვერც ტარიელი, ქართლ-კახეთის წარმომადგენელი, მისი საარა-
კო რაინდობით, ვერც ავთანდილი, განხორციელებული იმერეთი, და
ვერც ფრიდონი, შავ ზღვისპირის შვილი, აფხაზ-მეგრელ-გურულ-აჭა-
რელთა ჯარი, ცალ-ცალკე ვერას გააწყობენ, თუ ყველა ერთად, შეერ-
თებულად არ მიადგენ ქაჯეთს. და მაშინ კი, გამოხსნილ ნესტან-დარე-
ჯანს შეეცვლება ჭირი ლხინად“. აკაკი აღიარებდა, რომ ნესტანის და-
ხსნისათვის ბრძოლა მას წარმოსახული ჰქონდა საქართველოს განთა-
ვისუფლებისათვის მომავალი ბრძოლის პროგრამად. პოეტი შე-
ნიშნავდა: „ქაჯეთში დატყვევებულ ნესტან-დარეჯანის გამოხსნა ტარი-
ელის, ფრიდონის და ავთანდილის შეერთებულის ძალით პროგრამაა
და წინასწარმეტყველობაა მომავლის“⁶. მისივე განცხადების თანახმად,
დიდმა პატრიოტმა პოეტმა ვეფხისტყაოსნის სიმბოლიკით მშობლიურ
ქვეყანას უ მ ა ხ ა რ ო ბ ლ ა მომავალი განთავისუფლების ბედნიერი
დღე. ვეფხისტყაოსანი აკაკი წერეთელმა გამოიყენა ქართველთა ეროვ-
ნულ-განმათავისუფლებელი იდეების საპროპაგანდო ბასრ იარაღად.

აკაკის ლექსები ვეფხისტყაოსანზე მკაცრად გააკრიტიკა ილია ჭავ-
ჭავაძემ. ილიას მოსაზრებით, აკაკიმ „ვიწრო ფარგალში მოამწყვდია“
დიდებული ქართული პოემის მნიშვნელობა, ხოლო მისი ავტორი „უბ-
რალო ეთნოგრაფის საჩხირკედელი საქმეზედ ჩამოახდინა“. აკაკის
გამოკვლევის შედეგად ისე გამოდისო, მწარედ შენიშნავდა ილია ჭავ-
ჭავაძე, თითქო „რუსთაველი დიდად სადიდებელი პოეტი კი არ არის,
არამედ უბრალო ეთნოგრაფია, ან ამის მსგავსი ერთი ჩურჩუქი რამ არა-
მკითხე მოამბე“. დიდი მწერალი ისააო, ამბობს ილია, ვინც „ადამიანის
საზოგადო ტიპსა ჰქმნის“, ან „ზოგად-კაცობის ტიპსა“ და არა რომელი-
მე „ქართლელს, კახელს, პეტრეს, ივანეს“. ვეფხისტყაოსნის პერსონა-
ჟებს ილია ჭავჭავაძე თვლის ზოგადკაცობრიულ ტიპებად, ზოგად ადა-
მიანებად, რომლებიც ვერ მოექცევიან ვერც ეროვნულსა და, მით
უმეტეს, ვერც ეთნიკურ ტომობრივ ჩარჩოებში. „ტარიელი, ავთანდი-
ლი, ფრიდონი, და სხვანი მამაკაცი და დედაკაცი ვეფხისტყაოსნისა
ყველაზედ უწინარეს ადამიანები არიან და, მაშასადამე, ზოგად ადა-
მიანის ბუნების მიხედვით შექმნილნი და აგებულნიო“, აცხადებ-
ილია და ხაზგასმით იმეორებს: „კიდევ ვიტყვით, რომ ტარიელი, ავ-
თანდილი, ფრიდონი და სხვანი კაცად-კაცადნი არიან, ზოგად ადა-
მიანის ბუნების მიხედვით აგებულნი და სულდგმულნი“, „ამაშია
მთელი სიდიადე რუსთაველის გენიოსობისაო“. პოემის თითოეული
პერსონაჟის მოქმედებას, ილიას ფიქრით, განსაზღვრავს ამ პერსონა-
ჟის ბუნება, მისი ადამიანური ხასიათი, „აქ რა შუაშია ან ქართლელი,

⁶ ს. კაკაბაძის მოხსენების გამო, აკაკის თხზულებათა სრული კრებული,
IV, გვ. 540—541.

ან კახელი, ან იმერელიო“, კითხულობს მკვლევარი. ილია ჭავჭავაძე გრძნობდა თავისი კრიტიკული წერილის კილოს სიმწვავეს და ამის გამო ამბობდა: „ჩვენ რუსთაველის სახელი მეტისმეტად დიდ სახელად მიგვაჩნია და მოგვიტევეთ, რომ მის სახელს და დიდებას აღვილად ვერავის დავუთმოთ“.

ილია ჭავჭავაძის წერილი ახალი სიტყვა იყო რუსთველოლოგიაში. 3. იოსელიანისა⁷ და ერთი უცხოელის⁸ შემდეგ, ილია პირველი იყო, რომელმაც ვეფხისტყაოსანი განიხილა ლიტერატურულ-ესთეტიკური თვალსაზრისით. ამ განხილვის შედეგად ილიამ რუსთველი გვერდში ამოუყენა ჰომეროსს, შექსპირს და „ძმათა მათ“. ილიას სიტყვით: „რუსთაველის ტიპებს იმ პაწია ჭუჭრუტანიდამ სინჯვა კი არ უნდა, საიდანაც მართო ქართლელი, კახელი, იმერელი და სხვა ცალკე სახელწოდებული კაცი დაინახება, არამედ იმ უშველებელ სარკმლიდან, რომ მთელს კაცად-კაცობას თვალი გადევლებოდეს, მის სრულს სიგრძე-სიგანესა და სიღრმე-სიმაღლეზედ“. ილია ჭავჭავაძემ წამოაყენა ვეფხისტყაოსნის მხატვრულ სახეთა სისტემისა და პოემის იდეური შინაარსის გაგების ახალი, ორიგინალური თეორია.

ილია ჭავჭავაძის კრიტიკული წერილის მნიშვნელობა დიდზე დიდია. მიუხედავად ამისა, ჩვენი სახელოვანი მწერალი და მოაზროვნე უეჭველად აჭარბებდა. ილიას რამდენადმე განყენებულად აქვს გაგებული ზოგადი ადამიანის ცნება. ზოგად ადამიანს თითქო წარმოცოლი უნდა ჰქონდეს არათუ ეთნიკური, გვაროვნული, ოჯახური და კერძო ხასიათის თვისებები, არამედ ეროვნულიც კი. ისე გამოდის, რომ ზოგადი ადამიანი მაღლა უნდა იდგეს პირადულის, გვაროვნულის, ეთნიკურის და ეროვნულის სახეობაზე, ის უნდა გამოხატავდეს რაღაც განყენებული ადამიანის ზოგად წარმოდგენას.

ილია ჭავჭავაძის მოსაზრებით, „რამოდენადაც მწერალის შემოქმედობის ძალი სწვდება ზოგად-კაცობის ტიპსა, იმოდენად მწერალი დიდია, იმოდენად მსოფლიოა“. ამასთან, ილია არ ივიწყებს მხატვრული ნაწარმოების ეროვნულ-სამკაულოს, ის საგანგებოდ შენიშნავს: „თქმა არ უნდა, რომ ერი, რომელსაც ეკუთვნის ამისთანა მწერალი, თავისი სამკაულით აკაზმინებს, თავის საფერავით აფერვინებს პოეტს ყოველს ხატს, ყოველს ნამოქმედარს შემოქმედებისას, მაგრამ ეგ მართო სამკაულია, ფერია და არა იგი შინაგანი ბუნე-

⁷ Шота Руставели, («Кавказ», 1870, № 13).

⁸ უცხოელის აზრი ვეფხისტყაოსანზე, წერილი ბარონ სუტნერისა, («ივერია», 1884, № № XI—XII; „დროება“, 1884, № № 258, 259, 261, 262, 264, 265; «Кавказ», 1884, № № 265, 267, 268).

ბ ა ხ ა ტ ი ს ა, რომელიც ამ შემთხვევაში, როგორც მარტო თავის საკუთარს კანონებს ექვემდებარება“ (დაყოფა ჩვენია, ა. ბ.).

მოყვანილი ამონაწერიდან ცხადია, რომ ილია ჭავჭავაძის თვალსაზრისით მხატვრული ნაწარმოების, მხატვრული სახის („ხატის“) სულისკანონობა, საფუძველია და არსებითად განმსაზღვრელი არა ეროვნული სამკაული და ფერი (კერძოობითი მხარე), არამედ მისი „შინაგანი ბუნება“ (ზოგად-კაცობრიული მხარე)⁹.

რამდენადაც ლიტერატურული სახე, ლიტერატურული პერსონაჟი ცოცხალი ინდივიდუალობის თვისებებით იქნება შემკობილი და ეროვნული ხასიათის მატარებელი, იმდენად უფრო ჩაითვლება იგი ზოგადკაცობრიულ და ზოგადადამიანურ ტიპად. ეროვნულისა და ზოგადკაცობრიულის ერთგვარი დაპირისპირება ილია ჭავჭავაძის მიერ იყო უმართებულო, სამაგიეროდ მართებული იყო აკაკი წერეთლის საპასუხო შენიშვნა: „რატომ არ შეიძლება რომ ვეფხისტყაოსნის გმირები ერთსა და იმავე დროს ქართველებიც იყვნენ და საზოგადო, საყოველთაო ტიპებიც?“ რასაკვირველია, ეს მართებული შენიშვნა სრულიად იმას არ ამტკიცებს, რომ სწორი იყო აკაკის პოზიცია ვეფხისტყაოსნის პერსონაჟთა გარეგნის საკითხებში.

ფსიქოლოგიური მეცნიერების წარმომადგენელი პროფ. ვლ. ნორაკიძე ფიქრობს, რომ ვეფხისტყაოსანი „მხატვრული სახეებით“ გადმოსცემს „ზოგად ფილოსოფიურ იდეებს“¹⁰. ვლ. ნორაკიძის მოსაზრებით, ვეფხისტყაოსანი არის წმინდა ფილოსოფიური თხზულება, ლექსად გამოთქმული ფილოსოფიური ტრაქტატი. აქ ღრმა ფილოსოფიური იდეები გამოხატულია პოეტური სურათებითა და მხატვრული ხასიათებით. ვლ. ნორაკიძის დაკვირვებით, რუსთველი მხატვრული სახეების საშუალებით ავლენს ზოგადი, უნივერსალური ადამიანის, ადამიანობის იდეას. ვეფხისტყაოსნის პერსონაჟების ქარაქტეროლოგიური ტიპოლოგიის ანალიზის გზით ავტორი იმ დასკვნამდის მიდის, რომ უწინარეს ყოვლისა ტარიელია „ადამიანობის იდეის გამომხატველი პერსონაჟი“ („მნათობი“, 1944, № 3, გვ. 125). „ავთანდილთან ერთად ტარიელიც, — პირველ რიგში ტარი-

⁹ შდრ. შ. ნადირაძე, რუსთაველის ესთეტიკა, თბ., 1958, გვ. 97—100; მ. დუდუჩავა, ილია ჭავჭავაძის ესთეტიკა, 1960, გვ. 171—176; ალ. ბარამიძე, კრიტიკული შენიშვნები, („ლიტერატურული ძიებანი“, XIII, 1961, გვ. 404—405).

¹⁰ ადამიანობის იდეის დახასიათებისათვის ვეფხისტყაოსანში („მნათობი“, 1944, № 3, 4—5). ვლ. ნორაკიძის თვალსაზრისი კრიტიკულად აქვთ განხილული გ. ნადირაძეს (რუსთაველის ესთეტიკური კონცეფციის საკითხისათვის, 1948) და ს. ჩიქოვანს (ქართული საბჭოთა მწერლობის ახლანდელი პიუთარება და ჩვენი ამოცანები, გაზ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 23. V. 48).

ელი, — ითვლება რუსთველის მსოფლმხედველობის მედიუმადო“,
შენიშნავს მკვლევარი სხვაგან („მნათობი“, № 4—5, გვ. 210). ტარიე-
ლი ერთი როდია. ტარიელი გამოხატავს „ტარიელობას“. იგი შემკრებ-
ლობითი (უნივერსალური) თვისების მქონე მხატვრული სახეა. პოემის
დანარჩენი წამყვანი ვაჟი გმირების სახეები ან ტარიელში არიან ჩაქ-
სოვილნი, ან ავითარებენ ტარიელს (ტარიელობას). მაგალითად, ავ-
თანდილი „იგივე ტარიელია“. ქარაქტეროლოგიური ტიპოლოგიის
თვალსაზრისით „პოემის მთავარი გმირები, — ვლ. ნორაკიძის სიტყ-
ვით, — არ განსხვავდებიან ურთიერთისაგან. კერძოდ „ავთანდილი იგი-
ვე ტარიელია, მხოლოდ სხვა მხრივ წარმოსახული და თავისებურ სი-
ტუაციაში ამოქმედებული“ (იქვე, გვ. 202). ვლ. ნორაკიძე აანალიზებს
ავთანდილის სახეს და შენიშნავს: „ასეთია ავთანდილი, როგორც პი-
როვნება, როგორც ქარაქტეროლოგიური ტიპი. საკმარისია იგი შევა-
დართოთ ამავე თვალსაზრისით განხილულ ტარიელის ხასიათს, რომ მათ
შორის ვიპოვოთ სრული იგივეობა. განსხვავება მათ შორის
მხოლოდ მათი განცდებისა და ქცევების განსხვავებულ სიტუაციაში
მიმდინარეობის შედეგია“ (იქვე, 207). აქედან ბუნებრივად გამომდი-
ნარეობს, რომ „ტარიელის მდგომარეობაში ავთანდილის გზაც ისეთი-
ვე იქნებოდა, როგორც ტარიელისა“ (იქვე, 210), ანდა: „პოემაში მოთ-
ხრობილი თვითონ ავთანდილის მთელი ცხოვრება, სხვა სიტუაციაში
გაშლილი, იგივე ტარიელის ცხოვრებაა“ (იქვე, 216). ერთი სიტყვით,
ადამიანობის იდეის გამომხატველად რუსთველს დაუსახავს ისეთი სუ-
ბიექტი, რომლის ერთი სახეა ტარიელი, მეორე კი ავთანდილი (იქვე,
216). მეტიც, ამ უნივერსალურ სუბიექტს ორი კი არა, სამი სახე ჰქო-
ნია, იგი ყოფილა სამ-სახოვანი, რადგანაც ტარიელთან და ავთანდილ-
თან არის ფრიდონიც. მკვლევარი პირდაპირ ამბობს: „შეიძლება გარ-
კვევით ითქვას, რომ არც ფრიდონი განსხვავდება მათგან (ე. ი. ტა-
რიელისა და ავთანდილისაგან. — ა. ბ.) ქარაქტეროლოგიური ტიპო-
ლოგიის თვალსაზრისით“ (იქვე, 212). მოყვანილი სიტყვების შემდეგ
ერთგვარად ძალა ეკარგება ვლ. ნორაკიძის განცხადებას იმის თაობა-
ზე, რომ: „ტარიელი (resp. ავთანდილი) არის არა სქემა, არა
ხორცშეუსხმელი სიმბოლო, არამედ ნამდვილი მიწიერი ადამიანი,
შეღწეული ადამიანური თვისებით აღჭურვილი“ („მნათობი“, № 3, გვ. 129.
დაყოფა ჩემია. — ა. ბ.). ამ განცხადების გაკეთება ვლ. ნორაკიძეს
სწორედ იმიტომ დასჭირდა, რომ, ნებსით თუ უნებლიეთ, ტარიელი
(resp. ავთანდილი, ფრიდონი) მას გამოუვიდა ნამდვილ სქემად და
ხორცშეუსხმელ სიმბოლოდ. გამოკვლევის შესავალ აბზაცშივე გამოთ-
ქმულია ავტორის მთავარი დებულება: „მთელი პოემის მანძილზე ვერ
შეხვდებით ისეთ ტენდენციას, სადაც რუსთაველი თავისი პოემის მთა-
ვარ გმირებს განასხვავებდეს ურთიერთისაგან ხასიათის, მსოფლმხედ-

ველობის, ინტელექტის დონის, გმირობის, მეგობრობის, მიჯნურობისა და ეთიკური თვისებების მიხედვით (იქვე, გვ. 118).

გვაპატიოს პატივცემულმა მკვლევარმა, მაგრამ მან თავისი თეორიით ვეფხისტყაოსნის ტიპიდან შექმნა რაღაც ნიველირებული, ინდივიდუალობას მოკლებული ადამიანური ჩარჩოები. აბა, რა ცოცხალ ადამიანურ სახეებს უნდა გამოხატავდეს ვეფხისტყაოსნის პერსონაჟთა წრე, თუ ერთი მეორისაგან არ განსხვავდება არც ჭკუით, არც ხასიათით, არც ქცევით და ა. შ. ვეფხისტყაოსნის ცოცხალი მხატვრული სახეების სისტემის ნაცვლად ვლ. ნორაკიძე გვთავაზობს ადამიანის განყენებულსა და უსისხლხორცო, სტანდარტიზებულ უნივერსალურ სახე-ცნებას¹¹.

სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ ვლ. ნორაკიძეს ზოგადი სახე-ტიპი ეგულება პოემის „მთავარ გმირთა“ წრეში. სამაგიეროდ გულანშაროს გარემოში „სავსებით განსხვავებული ტიპები არიან (წარმოდგენილი) ავთანდილთან და ტარიელთან შედარებით“. ასევე ქალთა საზოგადოებაშიც, „ფატმანი... აბსოლუტურად განსხვავდება თინათინისა და ნესტანისაგან“ („მნათობი“, № 4—5, გვ. 213). ეს იმას ამტკიცებს, ამბობს ვლ. ნორაკიძე, რომ რუსთველმა კარგად „იციოდა ლიტერატურული ქარაქტეროლოგიური ტიპოლოგიის პრინციპები“, პოეტმა იცოდა, რომ „კაცი არ ყველა სწორია, დიდი ძეს კაცით კაცამდის“, როდესაც დასჭირდა, „ქალმის ერთი მოსმით ასახა განსხვავებული ქარაქტეროლოგიური ტიპები“ (იქვე). თუ პოემის მთავარ გმირთა წრიდან პოეტი არ გვაძლევს განსხვავებულ ქარაქტეროლოგიურ სახეებს, ისევ და ისევ იმიტომ, რომ მისი მიზანია „ადამიანობის უნივერსალური ტიპის“ შექმნა (იქვე, გვ. 214). ვლ. ნორაკიძეს არ უცდია აეხსნა, რად დასჭირდა რუსთველს ისეთი ქარაქტეროლოგიური ტიპის დახატვა, როგორიცაა, მაგალითად, ფატმანი, რა გარემოებამ შეაპირობა რუსთველის მხრით მსგავსი ნაბიჯის გადადგმა. ნუთუ მართლა, ფატმანი და უსენი რუსთველმა იმიტომ გამოიყვანა სამოქმედო ასპარეზზე, იმიტომ ასახა ტიპოლოგიურად, რომ მკითხველი დაერწმუნებინა „ლიტერატურული ქარაქტეროლოგიური ტიპოლოგიის“ პრინციპების დაუფლებაში?

ვლ. ნორაკიძე მართებულად მსჯელობს იმ მხრით, რომ ვეფხისტყაოსნის გარკვეული კატეგორიის პერსონაჟები ერთი „გვარისანი“ არიან, რამდენაღმე „ერთფერნი“ (გვ. 216). ეს გასაგებიცაა. ვეფხისტყაოსანში აწერილია ორი რკალის საკმაოდ მსგავსი ამბავი (არაბეთის ამბავი, ინდოეთის ამბავი), შესაფერისად ორი რკალისანი

¹¹ ვლ. ნორაკიძეს არ განუხილავს ვეფხისტყაოსნის ქალთა პერსონაჟების ქარაქტეროლოგიური ტიპოლოგიის საკითხი, თუმცა განხილული მასალის ლოგიკიდან ჩანს, რომ ნესტან-დარეჯანი უნდა ჩავთვალოთ იმავე თინათინად.

არიან პერსონაჟებიც (ტარიელი, ავთანდილი, ნესტანი, თინათინი). ამ რქალების ამბები ერთმანეთს უახლოვდება შინაარსობრივ-თემატიკურად (მაგალითად, სიყვარულის თემა, მემკვიდრეობის თემა...). მაგრამ შინაარსობრივ-თემატიკური სიახლოვე არ ნიშნავს ერთგვარობას. ორივე რქალის მსგავსი ამბები სიუჟეტურად იშლება განსხვავებულ სიტუაციურ ვითარებაში.

ასევეა გამირებიც. ტარიელი ბევრ რამეში ჰგავს ავთანდილს (ისე. როგორც ნესტანი ჰგავს თინათინს). ერთგვარ სიტუაციაში ტარიელი და ავთანდილი (ნესტანი და თინათინიც) ხშირად ერთგვარად იქცევიან. ეს გარემოება სრულიადაც არ ამტკიცებს მათი ხასიათების ერთგვარობას. ჯერ ერთი, უნდა ვიცოდეთ, რომ ვეფხისტყაოსნის გამირთა ერთი „გვარობა“ აიხსნება სოციალური ნიადაგის ერთგვარობით. ტარიელი და ავთანდილი იდეალიზებული რაინდების სახეებს გამოხატავენ. ამიტომაც ისინი ბევრ რამეში ერთმანეთს ჰგვანან ფიზიკურადაც, გონებრივადაც, ზნეობითაც და ა. შ. რაინდობის კვალობაზე მათ ბევრი აქვთ საერთო თავიანთ შორეულ თანამოძმეებთანაც (მაგალითად, ნოუფალთან, როლანდთან, ოლივიესთან, ზიგფრიდთან). გამირების სახასიათო თვისებების სიახლოვეს ქმნის სოციალური ფსიქოლოგიის ბუნება (ვლ. ნორაკიძე უგულებელყოფს საკითხის სოციალურ მხარეს). მაინც ტარიელი და ავთანდილი არავითარ შემთხვევაში ერთიმეორეს არ უდრის, მათ შორის ყოვლად შეუძლებელია იგივეობის ნიშნის გავლება. ზოგიერთი მსგავსი სახასიათო თვისების მიუხედავად ტარიელი და ავთანდილი გამოკვეთილი ინდივიდუალიზებული სახეებია. ტარიელი უპირატესად ემოციური პიროვნებაა, გულისთქმის მიმყოლი. ტარიელის დევიზია: „ჰკითხე ასთა, ქმენ გულისა, რა გინდა ვინ გივაზიროს“ (883,4). ავთანდილი ასევე უპირატესად ინტელექტუალური საწყისის გამომხატველი ინდივიდუალიზებული სახეა, უფრო თავდაჭერილი და წინდახედული, რომელიც გულისთქმის წადილს უმორჩილებს გონებრივ განსჯას. ავთანდილის სამოქმედო პრინციპია: „რაცა არ გწადდეს, იგი ქმენ, ნუ სდევ წადილთა ნებასა“ (880,3). აღნიშნული ისე უნდა გავიგოთ, რომ რუსთველი ერთგვარად ხაზს უსვამს ტარიელისა და ავთანდილის სახასიათო თვისებათა თავისებურების ტენდენციას, თორემ ტარიელიც მაღალი ინტელექტუალური ბუნების ადამიანია, ისევე, როგორც ავთანდილი უაღრესად გრძნობიერი პიროვნებაა. დაახლოებით მსგავსი ასპექტითაა წარმოდგენილი ნესტანისა და თინათინის, როსტევანისა და ფარსადანის სახასიათო თვისებათა ნაირობანი. სამაგიეროდ პოეტი მკვეთრად უპირისპირებს ერთმანეთს ინდოეთ-არაბეთისა და გულანშაროს საზოგადოებრიობის წარმომადგენელთა სახასიათო თვისებებს. რუსთველის პერსონაჟთა წრის სახასიათო თვისებების შესწავლა ნამდვილად ცხადყოფს, რომ:

კაცი არ ყველა სწორია, დიდი ძეს კაცით კაცადის (952,4).

იმ დებულების გასაბათილებლად, ვითომც ვეფხისტყაოსნის პერსონაჟები ერთგვარ სიტუაციაში ყოველთვის ერთგვარად იქცევიანო, მოვიყვანოთ ორი მაგალითი. ერთი შეეხება ქალთა წრეს, მეორე — ვაჟთა წრეს.

1. ავიღოთ ნესტანისა და თინათინის მიჯნურებთან პირველი შეხვედრის სურათი. სიტუაციურად ერთგვარი იყო ვითარება. სურათი კი სხვადასხვაგვარი გამოვიდა. როგორც ვიცით, ნესტანისა და ტარიელის შეხვედრა გაუსიტყვებლად დამთავრდა, თინათინმა და ავთანდილმა კი მხიარული სამიჯნურო მუსაიფი გააბეს და საქმიანი გადაწყვეტილება მიიღეს. ილია ჭავჭავაძემ შესანიშნავად გააანალიზა ეს ეპიზოდი და საუცხოო დასკვნაც გამოიტანა. ილია წერდა: „აი, გულთამხილავი რუსთაველი, რამ-სიდიდე გრძნობას ხედავს ნესტან-დარეჯანის გულში და რა ხატით გვაჩვენებს ჩვენც მის ძლიერებას, სიდიადეს და ძლევამოსილობას: ქალმა ველარა თქვა-რა, სიტყვა შეეკრაო. ეგ რატომ არ მოუვიდა თინათინს, როცა ავთანდილი დაიბარა პირველად სალაპარაკოდ? იმიტომ, რომ ღრმად კაცად-კაცის მცოდნე რუსთაველმა იცოდა, რომ თინათინი სხვა ბუნებისაა და ნესტან-დარეჯანი სხვა. და ეს ბუნების სხვადასხვაობა სხვადასხვა შემოქმედებასაც ექვემდებარება“¹².

2. არსებითად ერთგვარ სიტუაციაში იმყოფებოდნენ ტარიელი, ავთანდილი და ფრიდონი ქაჯეთის ციხესთან. გმირებმა თათბირი გამართეს საბრძოლო გეგმის შესადგენად, თითოეულმა თავისი პროექტი წარმოადგინა. გეგმებმა გამოამჟღავნა მოყმეების ერთმანეთისაგან განსხვავებული, ინდივიდუალური სახასიათო თვისებები. თავისთავად ყველა პროექტს ჰქონდა თავისი დადებითი და უარყოფითი მხარე. პროექტების ნაირსახეობამ და მათი ვარგისიანობის დასაბუთების ცდებმა ნათელყო მოყმეების პირადული ხასიათის სპეციფიკა. მაშასადამე, ერთგვარმა სიტუაციამ სამი „ერთგვარი“ რაინდის მხრით მაინც არ მოგვცა შედეგად ერთგვარი ქცევა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ტარიელი არ არის იგივე ავთანდილი, მით უფრო — იგივე ფრიდონი, ისე როგორც ავთანდილი არ არის იგივე ტარიელი. საგულისხმოა, რომ რუსთველმა საჭიროდ დაინახა აღენიშნა ტარიელის უპირატესობა სამხედრო ქველობის მხრით სწორედ ქაჯეთთან ბრძოლის წინ (1411):

¹² აკაკი წერეთელი და ვეფხისტყაოსანი, თხზულებათა კრებული, IV, გვ. 191 (დაყოფა ჩემია. — ა. ბ.).

შ. ნუცუბიძის დახასიათებით, ავთანდილი ასახიერებს გონებრივ საწყისს, ტარიელი კი ავლენს გმირობას და გონებისადმი დაუმორჩილებელ ძლიერ გრძნობებს (Творчество Руставели, Тб., 1958, გვ. 360—361).

თუცა ფრიდონ და ავთანდილ სიკეთე მიუწოდონია,
მაგრამ ტარიას შებმანი არვისგან მოსანდომნია;
მზე მნათობთაცა დაჰფარავს, არცაღა ნათლად ხომნია.

თავისი ნაშრომი ვლ. ნორაკიძემ შემდეგ გადასინჯა, შეასწორა, შეავსო, გააფართოვა და ცალკე წიგნად გამოაქვეყნა (ადამიანობის იდეა ვეფხისტყაოსანში, თბ., 1966, 272 გვ.). მე სავსებით მისაღებად მეჩვენა ავტორის მთელი რიგი პრინციპული მოსაზრებანი, რომლებიც ამ წიგნშია განვითარებული და ვეფხისტყაოსნის პერსონაჟების დახასიათებას შეეხება. მკვლევრის დაკვირვებით, მაგალითად, როგორც ქარაქტეროლოგიური ტიპები, ტარიელი და ავთანდილი არიან მსგავსნი, რომ ისინი „ერთგვარნი არიან, მაგრამ არაიდენტურნი“ (გვ. 181). ასევე „ფრიდონიც იმავე გვარის ადამიანია, რაც ავთანდილი და ტარიელი. მაგრამ ამით მას არ დაუკარგავს თავისი ინდივიდუალობა“ (გვ. 229). მიუხედავად პოემის სამი შესანიშნავი გმირის „ერთფერობისა“, ამბობს ვლ. ნორაკიძე, „ისინი არ კარგავენ ინდივიდუალობას და თითოეული მათგანი პოემის მთლიანი, აუცილებელი და შეუცვლელი პერსონაჟია (გვ. 230). მეტიც, მკვლევრის სიტყვით, ვეფხისტყაოსნის პერსონაჟები „უნიკალური, განუმეორებელი ინდივიდებია“ (იქვე). ან „გამოკვეთილი უნიკალური ინდივიდუალობანი“ (გვ. 221)¹³.

თუ ვლ. ნორაკიძე ამტკიცებდა ტარიელისა და ავთანდილის ერთგვარობას ქარაქტეროლოგიური ტიპოლოგიის მხრით, დიამეტრულად საწინააღმდეგო თვალსაზრისს ავითარებს ამ საკითხზე აკადემიკოსი ივანე ჯავახიშვილი. ჩვენი სახელოვანი მეცნიერი იმ აზრისაა, რომ ვეფხისტყაოსანი გამოხატავს XII საუკუნის საქართველოს „სოციალური ხასიათის სიბრძნეს“. ამასთან დაკავშირებით მკვლევარი საგანგებოდ იხილავს ტარიელისა და ავთანდილის მხატვრულ სახეთა ნაირობის საკითხს.

ვეფხისტყაოსნის ორი ძირითადი პერსონაჟი, ტარიელი და ავთანდილი, ი. ჯავახიშვილს აგონებს საქართველოს იმდროინდელი ცხოვრების ორ „სავსებით საწინააღმდეგო ტიპს“. მკვლევრის სიტყვით, „შოთა რუსთაველმა ორი სავსებით საწინააღმდეგო ტიპი წარმოგვიდგინა. აქ ჩვენ გვაქვს ორი სისტემის, ორი მიმდინარეობის, ორი პოლიტიკური დოქტრინის ასახვა, რომლებიც საქართველოში იყო და რომელთა შორისაც იმ ეპოქის საქართველოში წარმოებდა ბრძოლა“. ი. ჯავახიშვილი იქვე განმარტავს დასახელებული ორი სისტემის, მიმდინარეობისა და პოლიტიკური დოქტ-

¹³ ფრიად საპატიოა ავლიზ ზურაბაშვილის ცდა ვეფხისტყაოსნის ზოგიერთი თეორიული თვალსაზრისით გაშუქებისა (შო-

რინის ხასიათს: „პოემაში მოცემულია სამხედრო ძალის ორი ტიპი. ერთი მხრით, უხეში ფიზიკური ძალა, პირადი ვაჟკაცობა, პირადი სიმამაცე წარმოადგენს ერთადერთ ნორმას, რომელიც განაგებს სახელმწიფოს. ასეთი მიმდინარეობის წარმომადგენელია ვეფხისტყაოსნის გმირი ტარიელი. იგი თვით მამაცია. იგი იბრძვის, მაგრამ მის ბრძოლას არ აქვს იდეური ხასიათი. მეორე მიმდინარეობის წარმომადგენელია ავთანდილი, რომელიც თუ იშიშვლებს ხმალს, იშიშვლებს მხოლოდ იმისათვის, რომ დაეხმაროს შეურაცხყოფილთ, იმისათვის, რომ გაათავისუფლოს ჩაგრულნი“¹⁴.

აქ აღძრული საკითხის ისტორიულ-პოლიტიკურ მხარეს საგანგებოდ დავუბრუნდები რუსთველის სოციალურ-პოლიტიკური შეხედულებების განხილვისას, აქ კი იმას ვიტყვი, რომ შეუძლებელად მიმაჩნია გამოჩენილი მეცნიერის მოსაზრების გაზიარება ტარიელისა და ავთანდილის დახასიათების თაობაზე, კერძოდ, ვითომც ტარიელის „ბრძოლას არ აქვს იდეური ხასიათი“. ჩემი აზრით, პირიქით, ტარიელის ყველა ბრძოლას საფუძვლად ჰქონდა სწორედ იდეური სარჩული: საკმარისია მოვიგონოთ ხატაეთში გალაშქრება, კონფლიქტი ფარსადან მეფესთან ხვარაზმშაჰის შვილის ინდოეთში ზედსიძედ მოყვანის გამო, დახმარების აღმოჩენა ფრიდონისათვის, ბრძოლები ქაჯეთის ციხესთან. როსტევის მონებთან შებმა გამოწვეული იყო მხოლოდ თავდაცვის მიზნით (როსტევეანმა მონები მიუსია „მის ყმისა შესაპყრობელად“, საპასუხოდ ტარიელმა „იგინი გახადნა მტერთაცა საწყალობელად“). თავდაცვის მიზნით მოუხდა ტარიელს თავხედი ხატაელი (თურქი) მონადირის მათრახით „მომდაბლებაც“. ტარიელითა და ნესტანით უზომოდ გატაცებული რუსთველი პათეტიკურად აცხადებს მათი ქორწილის გამო (1468,4):

აჰა, მიჰხედეს შესაფერნი ყმა ქალსა და ქალი ყმასა.

თავის მხრით, ავთანდილი ერთხელ იძულებული გახდა ხმალი ეშიშვლა სრულიად უდანაშაულო, მშვიდად მძინარი მოყმის — ჭაშნაგირის წინააღმდეგ.

ერთი კი უდავოა (და ამაში საფსევით სწორია ივ. ჯავახიშვილი), ვეფხისტყაოსნის პერსონაჟები XI—XII საუკუნეების ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების ამსახველი ცოცხალი ინდივიდუალიზებული ხასიათებია. ამ სახე-ხასიათებს გარკვევით აფეროვანებს რომანტიზაციისა და იდეალიზაციის ნირი, თუმცა სახეების გამოკვეთაში მიღწეულია ნამდვილი ტიპოლოგიური განზოგადება. იმდროინდე-

¹⁴. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული ენისა და მწერლობის ისტორიის საკითხები, თბ., 1956, გვ. 17—18.

ლი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების მაჯისცემა ისე მკაფიოდ
იგრძნობა პოემიდან, რომ, როგორც თავის ადგილას აღვნიშნეთ, ბევრ
მკვლევარს ვეფხისტყაოსნის სიტუაციები და პერსონაჟები რეალურ-
ისტორიული მოვლენებისა და რეალურ-ისტორიული პიროვნებების
მხატვრულ შესატყვისობად ეჩვენება კიდევაც. თუ ამ მკვლევართა მო-
საზრებების მთლიანად გაზიარება საძნელოა, ყოველ შემთხვევაში, უცი-
ლობელია, რომ ვეფხისტყაოსნის ავტორი რეალურ-ისტორიული სამყა-
როდან იღებდა თავისი დიდებული ნაწარმოების ასაგებად საჭირო სა-
შენ მასალას. თქმული თანაბრად შეეხება პოემის როგორც სიუჟეტურ
სიტუაციებს, ისე კონკრეტულ პერსონაჟებს.

რუსთველს ისე მიჰყავს სიუჟეტური ამბავი, რომ ბუნებრივ ვითარე-
ბაში დამაჯერებლად ხსნის თავისი გმირების ინდივიდუალურ ხასია-
თებს. განსაკუთრებით ისაა აღსანიშნავი, რომ რუსთველს არ იტაცებს
პერსონაჟთა მოქმედების გარეგნული ფორმები, პოეტი ღრმად გვახე-
დებს გმირების შინაგანი, სულიერი ცხოვრების სამყაროში. ფსიქო-
ლოგიზმი, პერსონაჟების სულიერი განცდების
ღრმა ანალიზი, პერსონაჟების სულიერი ცხოვრე-
ბის სრულყოფილად ჩვენება წარმოადგენს რუს-
თველის შემოქმედებითი ნოვატორობის ნიშან-
დობლივ მხარეს.